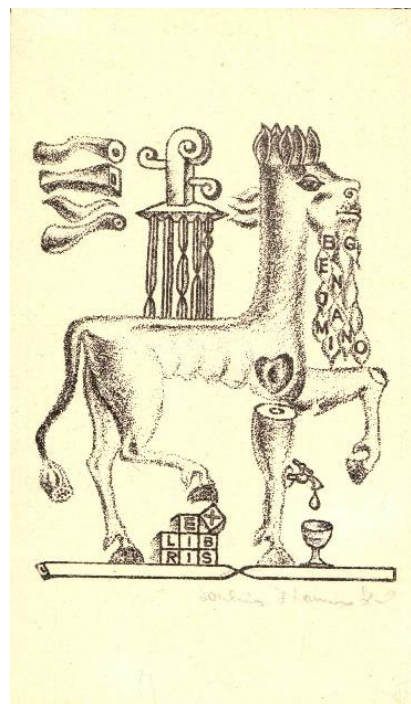

Metų kraitis: kuo 2021-aisiais pasipildė Biržų krašto muziejaus „Sėla“ fondai (III)

Ką galima rasti aukcionuose?

Labai smagu būna, kada į muziejų daiktai patenka iš pirminio šaltinio, kartu su pasakojimu (legenda), atveriančiu istorinį, kultūrinį mūsų krašto kontekstą, bet būna taip, kad daiktai į muziejų pagrižta jau apkeliavę nemažą ratą, jų istorijos jau būna nubyėjusios, ir tik kokia detalė parodo, kad vis tik šis daiktas praturtins Biržų krašto istorijos pasakojimą. Kartais toks daiktas tampa viena iš trūkstančių dėlionės detalių. Tad artefaktų ieškoma antikvariatuose, aukcionuose, jų pasiūlo kolekcininkai. Šiais metais aukcionuose įsigyta biržietiškos tematikos fotografijų, atvirukų ir leidinių. Taip papildyta dailininko Jono Stakionio (1916–1988), mėgusio vaizduoti Biržų pilį, kolekcija: įsigytas jo 1960 m. tapytas Biržų pilies griuvėsių vaizdas. Muziejuje iki šiol neturėjome nė vieno Biržuose nelabai žinomo kraštiečio, dailininko, grafiko Sauliaus Ikamo (g. 1936) darbo. Pavyko aukcione nupirkti keletą dailininko litografijos darbų.

Taip pat įdomus ir vertingas pirkinys, įsigytas aukcione, papildęs kunigaikščių Radvilų paveldo fondą: iliustracija iš knygos – Kristupo Radvilos (1585–1640), Perkūno sūnaus, portretas pagal M. van Miereveldo paveikslą (XVII a. 2 p.).

Įdomioji tekstilė

Nudžiugino muziejaus darbuotojus ir ilgametės Biržų kraštotyros muziejaus darbuotojos, buvusios direktorės, paminklų apsaugos inspektorės Reginos Drevinskienės-Batvinytės (1927 Braškių k. – 2009 Biržuose) palikimas, muziejui perduotas jos dukros Astos. Tai XIX a. pab.– XX a. pr. ir XX a. 1-os pusės audiniai, rankdarbiai, aprangos detalės, kurių viena įdomiausių – dvynytė lininė prijuostė (XX a. pr. – XX a. 1p.). Drabužio apačioje prisiūti austiniai (raudoni, natūralios spalvos) lininiai kuteliai su peltakiavimo (mereškavimo) juosta viršuje, kuri kartojama aukščiau. Tačiau prijuostė vėliau buvo atnaujinama: aukščiau esančios mereškuotos puošybos juostos uždengtos prisiūtais trimis rinktinio audimo raudonos spalvos stambių ornamentų antsiuvais, kontrastuojančiais su bendra subtilia prijuostės puošyba. Taip, atrodo, daiktas buvo bandytas prikelti antram gyvenimui.

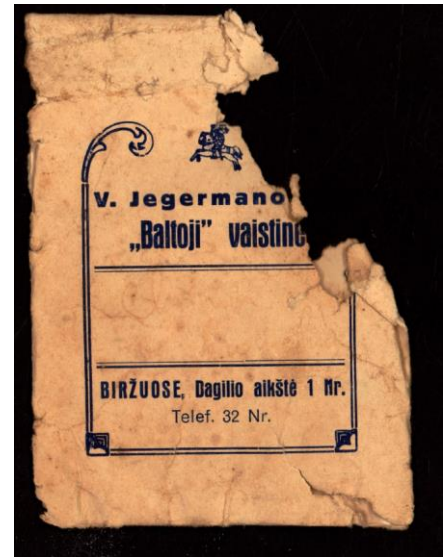
Kitas didesnio dėmesio vertas eksponatas – daili lininė, žakardinio audimo stalo servetėlė, smulkiu augaliniu-geometrinu ornamentu, kampe raudonais siūlais gotišku šriftu išsiuvinėta monograma M.K.(?). Tai jau ne kaimišką kultūrą reprezentuojantis eksponatas, bet dvaro audėjų (atkočių) darbas, dvaro ir miestietiškos kultūros atributas, gal net austas Tiškevičių dvaro audėjo Petro Dučinsko, gyvenusio Braškiuose. Panašios dvaro tekstilės pavyzdžius esame eksponavę parodoje, pristačiusioje grafų Komorovskių Skrėbiškio dvaro paveldą. Apmaudu, kad pas vieną Latvygalos k. gyventoją surastas Komorovskių stalo sidabras ir tekstilė, Biržų muziejininkų nuvežti ekspertų komisijai į Vilnių, sostinėje ir liko, juos nupirko Lietuvos dailės muziejus. Tokią sumą už vertingus dvarų kultūros artefaktus, kokią tuometinei savininkei pasiūlė Dailės muziejus, savivaldybės biudžetinė įstaiga galėjo sumokėti, geriausiu atveju, tik per kelerius metus. Labai apmaudu buvo tuometinei vyr. fondų saugotojai Jadvygai Kriščiūnienei, kad jos surinktas, nuvalytas Skrėbiškio dvaro sidabras (iš vieno dubens šeimininkė kieme lesino vištas), autobusu nuvežtas į Vilnių ir pėstute neštas iš autobusų stoties per Vilniaus senamiestį, negalės būti eksponuojamas tuo metu jau atstatinėjamos Biržų pilies menėse. Ir tik po poros dešimtmečių tas

vertybes galėjome parodyti biržiečiams, pasiskolinę depozito teise pusei metų ir eksponavę parodoje. Panašių servetėlių, austų atkočiaus Petro Dučinsko, rinkinys yra į muziejų patekęs ir iš kitų šaltinių.

Šis bei tas ir dar gamta-geografija...

Baltoji vaistinė (aptieka) – vienas iš objektų, kurio netekę prarastume ir dalį biržietiškos tapatybės, tad labai smagu, kai į muziejų atkeliauja daiktas, patvirtinantis šio pastato paskirtį. Visiška smulkmena - popierinė stačiakampio formos vaistų (miltelių) pakuotė (XX a. 1 p.), ant kurios aiškus užrašas lietuvių kalba: „Gam. V. Jegermano „Baltoji vaistinė“. Biržai. Dagilio aikštė 1 Nr.“, bet tokia iškalinga.

Kartais įdomų, vertingą eksponatą galima rasti tiesiog darže, ir jei tai nėra koks nors iš šiaurės elnio rago pagamintas 13 000 metų senumo kirvis, kurį priglaudžia saugoti Nacionalinis muziejus, tai jis gali tapti vertingu vietos muziejaus, įsikūrusio kariniame objekte, eksponatu. Pvz.: Rusijos imperijos kariuomenės grenadieriaus uniformos saga (~XIX a. 1 p.), galbūt siekianti Napoleono karų laikmetį (vėlesnės sagos būdavo su signatūromis, o ši jos neturi), labai panaši ir Prancūzijos kariuomenės karabinierių, kirasyrų grenadierių, fuzilierių uniformų sagas. Šiuo atveju, tai paprasto Rusijos kareivio uniformos saga, nes prancūziškosios buvo truputį kitokios, o rusų karininkų sagos dar buvo puoštos laurų vainiku. Panašių sagų į rastąją buvo ir Lenkijos karalystės kariuomenės uniformose.

Dar vienas įdomus eksponatas, papildęs muziejaus fondus, - Lietuvos kariuomenės karininko, pulkininko leitenanto, Biržų apskrities karinio komendanto (1933–1940 m.), Biržų šaulių rinktinės vado Kleopo Michalauško (1935–1940 m.) Šoferio knygutė. Nr. 654. Dokumentas išduotas 1933-03-5 LR Vidaus reikalų ministerijos, patvirtintas Šoferių egzaminų komisijos antspaudu.

Į fondus pateko ir vertingo dokumentinio paveldo - architektūros paminklų (Astravo dvaras, Astravo užtvanka, Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, Pabiržės varpinė, Gulbinų dvaro rūmai, Ripeikių karčiama ir kt., XX a. 5-7 deš.) dokumentacija su fotografijomis bei pastatų planais. Taip pat Daudžgirių dvarininkų baronų Vilhemo fon der Ropo (1835–1902) ir Lidijos Gourien fon Rop (1847–1908) antkapinio paminklo Daudžgirių kapavietėje ~ 1978 m. Brosnislovo Petrausko fotografuotos nuotraukos.

Viena seniausių, bet beveik nebeatsinaujinanti muziejaus gyvūnų iškamšų kolekcija taip pat šiais metais pasipildė nauju eksponatu, 1978 m. daryta išpūdinga suopio iškamša, kurią muziejui perdavė Arnas Strautnikas. Ant medžio šakos tupintį suopį išskleistais sparnais Arnas paveldėjo iš savo senelio Juozo Strautniko. Dar norėtusi priminti, ypač jauniems muziejaus lankytojams, kad šioje ekspozicijoje galite ne tik matyti paukštelį iškamšas, jei turite mobilųjį

įrenginį, galite išgirsti ir paukščių čiulbėjimą.

Archeologija ir archeologai

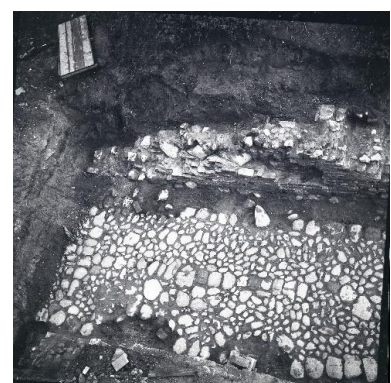
Vienas iš labai svarbių šaltinių, nuolat papildančių Biržų istorinį pasakojimą (ir muziejaus fondus), yra archeologinių tyrimų radiniai. Kadangi šiais metais įsibėgėjo viešųjų erdvių tvarkymo projektai, o tvarkoma teritorija daugiausia istoriniame Biržų senamiestyje, tai šiems darbams, anot statybininkų, nuolat trukdo tvarkytinas vietas tyrinėjantys archeologai. Archeologiniai radiniai į muziejų patenka kartu su parengtomis tyrimų ataskaitomis, todėl dar 2021-ųjų metų turtas muziejaus nepasiekė, išskyrus unikalų radinį – archeologo Karolio Duderio komandos J. Bielinio g. atkastą XVI–XVII a. krosnį, kuri, kad netrukdytų tolesniems darbams, buvo atsargiai iškelta ir pervežta į Biržų pilies teritoriją. Ji dabar sėkmingai „žiemuoja“ po stogu šalia vartų pastato likučių, o pavasarį bus konservuojama ir ruošiamą eksponavimui. O iš ankstesnių metų muziejui perduotos Janonio aikštės, senamiesčio, Mantagailišio dvaro archeologinių tyrimų ataskaitos ir radiniai (archeologai Karolis Duderis, Roma Songailaitė, Vilius Memgaudis). Įdomesni – archeologės R. Songailaitės Mantagailišio dvaro tyrinėjimų radiniai, tarp jų ir dar muziejuje neturėtų koklių, susijusių su buvusių dvaro valdytojų istorija, fragmentai. Kitų tyrinėjimų medžiaga daugiau mažiau kartojasi.

Kalbant apie archeologiją reikia paminėti, kad šiais metais muziejuje buvo susisteminta labai vertinga dokumentinė medžiaga, įsigyta iš kolekcininko Jono Palio. Tai archeologo Karolio Meko (1906–1993), 1961–1966 m. vadovavusio Biržų tvirtovės tyrinėjimams (redutas, tilto teritorija, vartų pastatas, gynybinė siena) archyvo dalis: senųjų inventorių kopijos, tyrinėjimų užrašai, brėžiniai, straipsniai, fotofiksacija (negatyvai, nuotraukos), ataskaitos. Tai iš tiesų aukso vertės medžiaga, nes vienų didžiausių piliavietės tyrinėjimų ataskaitų muziejuje nebuvo, o ir dalis radinių (pvz. parakinėje sandėliuoti kokliai) buvo išgrobstyta. Kaip prisiminė 1979 m. muziejuje pradėjusi dirbti Jadvyga Kriščiūnienė, kai ji turėjo iš šiaurinės parakinės pargabenti į muziejų ten sukrautus koklius, jai iš keliskart išplėstos parakinės teliko surinkti likusias koklių duženas, lentynas ji radusi beveik tuščias.

Ir ne tik pilies krosnių kokliai dingo iš laikino sandėlio, piktavalių buvo pasisavinti ir kiti vertingi artefaktai, nespėti archeologo perduoti muziejui, tad vėlesnei muziejininkų kartai teko girdėti nemažai priekaištų K. Meko atžvilgiu, kad dėl jo aplaidumo praradome nemažą dalį Biržų pilies istoriją liudijančio paveldo. Tačiau archeologo užrašus skaičiusi S. Kubiliūtė mano, kad tuo metu buvo dirbama tikrai ypač sudėtingomis sąlygomis: 1965–1966 m. vyko cerkvės pritaikymo muziejui darbai, eksponatai buvo saugomi kino teatre „Žvaigždė“ (kiauru stogu), muziejuje dirbo tik keli darbuotojai. Tad ir K. Mekui kliuvo didelis darbų krūvis, teko spręsti kasdienes problemas: nemaža kasinėjimo objektų apimtis, o darbininkų skaičius mažas, nekokybiškos statybinės medžiagos, nesaugios eksponatų saugojimo vietos, o dar ir turistų aptarnavimas. Tad galime kiekvienas bandyti įsivaizduoti situaciją ir ją bandyti įvertinti, bet kokiu atveju, prarastų vertybių gal niekada nebesusigrąžinsime, bet bent jau galime pabandyti sugrįžti į tą sudėtingą laiką vartydami K. Meko užrašus (medžiagą susistemino ir aprašė muziejininkė-emeritė Jadvyga Kriščiūnienė, įdomybes surinko muziejininkė Snieguolė Kubiliūtė).

Iš archeologo Karolio Meko užrašų

1964 m. Nupjaunama tarpuvartės rūsio vietoje augusi 105 metų senumo liepa, kelmo diametras 73 cm. Rūsio prieš vartus dugne rasta moters galvutė iš smiltainio, apdailos smiltainio fragmentai, fryzo fragmentas rausvo marmuro plokštė su užrašo fragmentu lotynų kalba, herbinių lentų fragmentai, 8 sveiki geležiniai įvairaus dydžio sviediniai, dalis jų – tuščiaviduriai,

koklių rugiagėlių raštu fragmentai. Vartų išorėje iškastos žemės vežamos į ežero pakrantę, pilamas iškyšulys jachtklubo valtimis nuo bangų mūšos apsaugoti.

Rūsų kelio vietoje prieš vartus: asla grįsta plytomis ir pusplytėmis. Atkasta slaptoji praėjimo anga turėjo duris. Atkasta aštuoniakampė tilto stulpo pamatų banketė. Rasta spyna su aukso plokšte, padegamojo sviedinio viršus (lėmos abažūrą primenantis dangtis, anot K. Mekos), 10 cm diametro stiklinio sviedinio šukės su skylute (jų būta ne vieno), koklių šukių su data 1682 m., daug gyvulių kaulų (bet kritusių, gaisro metu sudegusių gyvulių, nes

kaulai nesmulkinti, kaip įprastai naudojant maistui). Priešvartėje ties šiauriniu tilto stulpu rasti du stambūs apdailos smilainio fragmentai, truputį į pietus – vaiko skulptūrėlė be galvos (muziejuje eksponuojamas

angelo kūnelis).

1964-ųjų m. sąsiuvinyje aprašyti sidabriniai bokalai, nors tikėtina, kad jie rasti 1965 m. tyrinėjant plotą prie reformatų bažnyčios šventoriaus, kur tuo metu buvo įrenginama estrada. Užrašuose išvardinti ir dirbusieji kasinėjimuose: Jonas Maskoliūnas (K. Mekas jį vadina stipruoliu, 1965 m. jo prisikalbinti dirbti nebepavyko), Emilija Tribienė, Paulina Kaupienė, Emilija Kulišinskienė, Antanas Skrinskis, Mitra Romas, Janina Maskoliūnienė, Nijolė Maskoliūnienė, Jonas Trapulionis, Vladzė Kniazienė, Jonas Kirkilionis (kareivis), Antanas Skinskis, Steponas Drevinskas.

1965 m. K. Mekas aprašė darbus, atliktus prie ev. reformatų bažnyčios šventoriaus pietinio šono ir radinius: gynybinės sienos fragmentas, palaidojimai (ties šventoriaus vakarine siena), ~ 1920 m. sugriautos, XIX a. statytos reformatų mokyklos pamatai. Tarpininkaujant Reginai Drevinskienei darbams buvo suorganizuotas 20-ties Biržų I vid. mokyklos septintokų būrys, talkinat

mokytojams Jasėnui ir Kairienei. Minimi mokiniai: Arvydas Jankauskas, Romualdas Lapinskas, Alfredas Taminskas, Algimantas Pangonis, Vidmantas Vingilis, Balys Makrickas, Stasys Kantaravičius, Bronius Grytė, Balys Sabaliauskas, Rimas Balčiūnas, Albertas Petkevičius, Edmundas Eidužis, Rita Baltutytė, Rimantas Bražionis, Juozas Černiauskas, Dalia Jurėnaitė, Gediminas Kudirka, Zina Levenkova, Algis Linkevičius,

Apolinaras Matuzevičius, Ingrida Podinskaitė, Renata Šileikaitė, Algis Tamulevičius, Rožė Valentaitė, Danutė Žekonytė. Išvardintos ir darbams pilies teritorijoje sutelktos pajėgos (paieškokime savo pažįstamų): Biržų I vid. mokyklos mokiniai Algis Tamulevičius, Jonas Kairys, Jonas Mickeliūnas, gaisrininkai Kostas Striužas, Arvydas Kirijanas, Romas Puta, Adolis Akmenėlis, pašalietis Vytautas Bozdaras (Algis Tamulevičius ir Jonas Mickeliūnas vos porą dienų padirbėję darbą metė).

Imta ruošti vietą laikinam tiltui į pilį, nes pilies kieme planuojama Dainų šventė, laukiama nemažai lankytojų. Virš šiaurinio pylimo atraminės sienos padaromas lentų lieptas į pilies kiemą, vėlgi ne be mokinių pagalbos: dirba Alfredas Šiaučiūnas, Antanas Pladrys, Jonas Karavaičikas, Algis Kliauga, Stasė Abozarytė, MRGD (?) dirbanti Danutė Tribaitė.

Prie vieno iš atkasamų tilto stulpų randama kario galvutė. K. Mekas svarsto, kad gal vartų pastato apdailos naikinimas prasidėjo prieš susprogdinant pilį (o gal tai Perkūno pilies vartų puošybos detalė? E. L.). Taip pat randama nemažai archeologo geležinėmis „varlytėmis“ vadinamų artefaktų (tikriausiai arsenale eksponuojami keturspygliai, „varnos pėdos“).

Užrašuose minima, kad archeologui teko stebėti (archeologo priežiūra) ir mieste tiesiamų įvairių komunikacinių trasų darbus, važiuoti į rajone esančius archeologiniu požiūriu įdomius objektus (Žiobų piliakalnis, Daniūnų plytinė, Astravo dvaras).

Lapkričio pabaigoje piliavietėje darbai nutraukti, tilto stulpai uždengti mediniais skydais svarbesni radiniai perkelti į muziejų ir raktas atiduotas muziejaus direktoriui.

Aprašydamas 1966-ųjų metų darbus piliavietėje ir kituose objektuose archeologas daug samprotauja, ieško senosios Biržų gyvenvietės pėdsakų, mini neišlikusias tilto stulpų dalis mūrijančiųjų pavardes (Pranas Šimulionis, Leonas Jatužis ir Jonas Trimakas), pristato naujus radinius, kurių svarbesnieji gabenami į muziejų. Kai kur į užrašus įterpti pabiri lapai, tad vietomis chronologija pamesta.

Viename iš užrašų sąsiuvinį užsimenama apie spalvotą tinką (juodos ir rusvos spalvos), sieną su šaudymo angomis. Užrašuose tai pat esama versto teksto iš XVII a. dokumento apie pilyje buvusį didžiulį varpą, kurį norėta išgabenti. Gal dokumente minimas pirmosios (Perkūno) tvirtovės bažnyčios varpas? O vieni įspūdingiausių radinių, detalai 1964 m. sąsiuvinuose aprašyti sidabriniai bokalai, archeologo vadinami ąsotėliais: „**Did. ąsotėlis** (sidabrinis). Aukštu dangteliu ir briedžio figūra, 27 cm, dugno Ø 16,4 cm, cilindro 12,7 cm Dangtelio, cilindro ir papėdės paviršius augaliniu-figūriniu raštu dabinta, raštas iškilus, iškaltas. Raštas ir figūros paauskuotos. Dangtelio viršūnėje gulintis briedis. ąsotėlis vaizduoja augalo atžalas. Dangtelis ant šarnyro. Dugnely įspausta raidės EK ir skyde vainikas, po juo du kryželiai. Abu šie ženklai įspausiti ir dangtelio pakraštyje prie ąsos. Dugnelyje šie ženklai tarp dviejų apskritimų, be to dugnely ranka įbrėžta +3 / 21 šie ženklai įbrėžti kartojasi dugnely du kartus. **Mažasis sidabr. ąsotėlis.** Su dangteliu ant trijų grifonų kojelių, kuris naguose laiko kamuolius. ąsa ir kojelės neauksuotos, šiaip visas paviršius iš lauko ir vidus, tik dangtelis paauskuotas. ąsotėlio aukštis su kojelėmis ir dangteliu apie 13,5 cm, ąsotėlis cilindro formos, kurio Ø 10,14 cm? Dangtelis ant šarnyro. Dangtely plaktas sidabrinis medalis Ø 4,3 cm. Dangtelio viršut. pusėj medaly pavaizduota moters galva, apie ją užrašas „LUDOVICA CAROLINA RADZIVILIA. G. BIRS DUB.SLUC/ensis/. KOP DUX. Smulkiu šriftu AET AN 1675 D. 27. FEB. Dangtelio vidaus pusėj medaly pavaizduoti Biržų pilis iš ežero pusės, erelis ir 3 paukščiai... Apačioje įrašas : Pater me et mater dezeliquer me domin a assumpsit me / Po XX VII VX. Dugnely apačioje dviejose vietose įspausta LW (netaisyklingame apskritime). Aplink dugnelį įgraviruotas įrašas „Pozlocono przez Synod 1833 r w Wilnie j oddano do kosciola Birzanskiego“.

Abu indus K. Mekas nufotografavo, tačiau į Biržų muziejų jie nepateko. Įdomu, kur jų reikėtų ieškoti šiandien?

Apie metus ir žmones

Apsisuko metai, ir negalėtume sakyti, kad jie buvo lengvi, paprasti, bet negalime sakyti ir kad nebuvo dosnūs. Pravėrėme duris į tą veiklos sritį, kuri muziejaus lankytoji visai nematoma ir mažiausiai suprantama, ir apžvelgėme tikrai ne visas metų naujienas, tik įdomiausias, išskirtiniausias. Paminėjome dosniausius muziejaus bičiulius, įdomiausių daiktų pateikėjus, bet esame dėkingi kiekvienam, kas rūpinasi, jog Biržų krašto istorija nebūtų išbarstyta. Ačiū norime pasakyti ir Manfredui Bridžiui, Algirdui Nastopkai, Vytautui Kutrai, Evaldui Timukui, Antanui Varkaliui, Matui Velyčkai, Klaidui Pečiuliui, Vincui Ruzai
Vladai Balberienei, Palmyrai Krikščiukienei, Almai Elenai Karašienei už dovanas ir nuoširdų bendradarbiavimą, už konsultacijas – Nijolei Lietuvninkaitei, Aldonai Snitkuvienei. Pasitinkame 2022-uosius nuoširdžiai tikėdamiesi, kad vėl būsime visi kartu.

Edita Lansbergienė, Biržų krašto muziejaus „Sėla“ direktoriaus pavaduotoja

Iliustracijos – iš K. Meko negatyvų:

Išvalyta tvirtovės tilto vieta, mūro stulpų pamatai ir anga.

Tarpuvartės ir vartų pastato radiniai iš smiltainio, eksponuojami muziejuje:

Detalė su Radvilų herbo fragmentu

Vartų pastato puošybos detalė puošybos detalė iš smiltainio

Kario ir moters galvutės

Karolio Meko atkastas senojo įvažiavimo į tvirtovę XVII a. akmeninis grindinys ties ravelinu, praėjusių metų lapkričio mėn. atidengtas kito Karolio (archeologas Duderis) vadovaujamos komandos.

Sidabriniai bokalai, galimai rasti evangelikų reformatų bažnyčios šventoriuje kasinėjimų metu

Jaunieji archeologai, Biržų I vid. mokyklos septintokai